

The publication by M. Andrałojć, M. Andrałojć, P. Silska, P. Szyngiera is the result of the research carried out under the grant of the Ministry of Science and Higher Education, conducted in the Archaeological Museum in Poznań. The basis for the analysis was the archaeological context (cultural and environmental) of early medieval silver hoards from the Wielkopolska region. As a reference point for reflection on this issue served the inventory series titled *Polish Medieval Hoards (Polskie Skarby Wczesnośredniowieczne; PSW in short)* - an essential, since nearly half a century, source of information about the discoveries of medieval hoards in Poland. *Early Medieval Silver Hoards in Wielkopolska*, published as the first in the series and including 153 deposits, was for its time a very up-to-date and positively reviewed listing of finds. However, for some time already, a need of supplementing and, above all, verifying the data contained therein has been emphasized. The present study covers the area of the current administrative boundaries of the Wielkopolska province (a range other than in *PSW*) and closes chronologically within the period corresponding to *PSW* (from the Early Middle Ages to the mid-12th century).

The volume describes in detail the rich history of research - from almost the beginning of the ninetieth century to contemporary times – on the discoveries of early medieval hoards from Wielkopolska as well as the development and organization of archaeology as a discipline in the region. With regard to the subject matter, the study highlights the issues concerning the archaeological context of hoards, especially those its aspects which may be helpful in interpreting the reasons behind depositing silver in the ground. Therefore, in the research the attention was paid to the information about the location of finds, the ways of hiding hoards, the depth at which they were buried, their relationships with other forms of settlement, the composition of deposits, as well as the beginnings of reflection on the dealing with hoards as a separate category of sources.

The results of the inventory of the discoveries presented in the study were obtained, in addition to the analysis of the data contained in the literature and archival records, through field research including the verification of the places of discovery, field surveys and interviews, non-invasive investigation of the humus layer with the electromagnetic method (using a metal detector), and where considered appropriate, trial trenches for examining soil profiles or investigating the places in

which hoards had been discovered. The main effect of the research is the catalogue of finds comprising 140 items.

The state of the sources results from such factors as the randomness of discoveries and vagueness of information provided by discoverers, the fate of collections and archives, and to some extent also the effects of researchers' work, i.e. mistakes, ambiguity of narration styles or even unjustified "enrichment" of inaccessible hoards inventories by new items being so common that they could be easily included in the original assemblages. It was therefore necessary to distinguish between sources in terms of their credibility. The categorization (Fig. 1), which is the first one created for early medieval hoards, excludes from the list the deposits verified negatively (+) by the authors of the publication and other researchers, and divides the rest of them into three groups:

- I. hoards (■),
- II. deposits with less certain data (□),
- III. findings of uncertain chronology or character, probably known from secondary information (Δ)

Group I includes in the Catalogue 74 hoards of 140 analyzed ones (c.a. 53%); the data concerning them have a different degree of completeness, however, they should be regarded as highly confirmed.

Group II (no. 75-88) consists of 14 deposits (10%), more doubtful in terms of the reliability of information related to them.

Group III (no. 89-119 – 32 findings, c.a. 22%) involves these dubious findings that cannot be ruled out with absolute certainty and thus included in group IV. The group contains i.a. hoards which have already been described in the literature as possibly wrongly identified with other finds (usually located in the direct vicinity), and thus questionable in terms of their function, chronology and records credibility.

Group IV, with separate numbers (+1-21), comprises 21 deposits (15%), which had been included in the previous listings of early medieval hoards from the Wielkopolska region unjustly or mistakenly and for which there were sufficient grounds for a negative verification.

In the catalogue relatively little space is devoted to inventories, because as already mentioned, the analysis was focused mainly on the archaeological context of hoards.

A range of important information about the discoveries was obtained through interviews with local residents and through field verification. In the Wielkopolska region, the authors could consult hoard discoverers from even 75 years before. Local knowledge concerning older findings was unusual, however, even such data were collected from the oldest inhabitants of the region who remembered earlier verbal information. The authors of the research consulted four discoverers of early medieval hoards (from Dębicz, Kuźnica Czarnkowska, Odra and Ochle) and immediate families of other nine deposit finders. The value of the acquired information varied and in no case the location of the discovery was specified – the excavations of some of the hoards carried out by the authors showed that the differences between the indicated place of discovery and the actual one ranged from a dozen to 100 meters. Field verification, on the other hand, helped supplement the data about geomorphologic situation in the investigated area.

Particularly important was the use of a non-invasive electromagnetic method, which was abandoned, however, in the cases questionable from methodological point of view (for instance, in a partly destroyed fortified settlement in Karna). The electromagnetic investigation involved 36 places of discovery. In the result of the methodological application of the electronic equipment, six early medieval deposits were re-discovered (from Dębicze, Dzierznica, Odra, Osiniec, Zalesie and Zbiersko) and trial excavations were carried out at the sites. Investigation involved not only hoards in their archaeological context, but also post-deposition processes themselves, with particular emphasis on examining the traces of the accidental discovery.

For the analysis of the context of early medieval hoards from the Wielkopolska region it was necessary both to examine their location and the level of its accuracy. The criteria assumed by the authors, independently and more precisely than descriptive data, show the state of the sources and also indicate the groups of deposits, for which a conclusion may be drawn as to their possible links with archaeological sites, or only as to, for instance, their location within a specific larger geomorphologic form. And thus, the authors could determine 22 hoards (25%) from groups I and II with precise location (i.e. known with the accuracy of several to a dozen ares; Fig. 3), 18 deposits (20%) with approximate location (accuracy up to 1 hectare) and 10-11% ones with rough location (accuracy of several to a dozen hectares). Other hoards, for which the area of discovery could be determined with the

accuracy of over a dozen hectares were identified as those without location (no location) – 38 hoards (44%).

The location of deposits (mainly from groups I and II) in relation to various forms of terrain, sometimes known from variably detailed archival records, was verified by field surveys, which allowed for supplementing the existing information, especially in the cases in which the exact or approximate location of a hoard was known. The authors have collected new data for 53 deposits (about 60% of findings from group I and II). Some difficulties occasionally occurred in the attempts to link the places of hoard discoveries with the old water networks, especially in the areas that have long been urbanized and in the places with significantly changed water relations.

The authors drew attention to the relationships of all early medieval deposits in the Wielkopolska region with water, especially with watercourses – from large navigable rivers of the region (Warta, Prosna, Obra, Noteć), through slightly smaller ones (Barycz, Lutynia, Orla, Cybina) and tributaries, to the watercourses after which remained only drained meadows in small valleys. Quite occasionally the point of reference were standing waters – lakes (4 documented cases) or an old small stagnant pond, presently dug out (Osinięc).

A small, characteristic group of hoards were located low, on marshy terrains or even in the pit soil (as Łęki Małe, Magnuszowice, probably Górzno). Among the deposits hidden just by the river was a hoard from Konin, placed in sand, and two other hoards (from Modlica and Ochle), which were exposed in the result of natural erosion of river beds. Other deposits were located on the slopes, mostly in their upper parts, some of them on the dune ridges. We do not know any example of a deposit located on the top of a hill, elevation or at the edge of a valley. At the greatest height, but slightly below the summit, was hidden a hoard from Ogorzelczyn. In several cases deposits were located in the upper parts of a slope, in the lower part (or foot) of which, by the water, an early medieval settlement was situated (Kórnik, Poznań - Szelaąg, Przemęt).

The publication contains also the notes on the relationships between deposits and the then contemporary settlement network. Only two among the reliably verified finds were discovered within fortified settlements (Grzybowo, Karna), in a specific context (in the lower parts of the walls). Vague are the links between the location of hoards and open settlements. The examples of such relationships are almost as

scarce as in the case of fortified settlements (Borzejewo, Jastrzębniki, Kłęcko, Kórnik and Obra).

There are no records in the Wielkopolska province of the discovery of an early medieval hoard within the area of the then contemporary cemetery. The research shows that 23 verified deposits, for which sufficient data concerning their location were available, occurred outside the settlements.

To summarize, the hoards in the investigated region in the Early Middle Ages were usually located outside the settlement area, and even those exceptional deposits which were found within the fortified settlements, did not occur in the context of dwellings. Likewise, there is no indication that some exceptional finds that possibly came from open settlements were located within residential area. This general conclusion is based on the sufficient source material (the data came from c.a. 1/3 reliable discoveries made in the Wielkopolska province).

The information about the features containing early medieval hoards in the investigated region was extremely rare. The most frequent data that allowed at least for estimating the size (depth) of the features, were the records about the depth at which a vessel comprising a hoard or its elements was found. Only in exceptional circumstances were the hoards buried about 1 meter below the surface or deeper (Kórnik, Ogorzelczyn); more frequently they occurred shallower (0,4 – 0,6 m; 5 deposits); however, predominated the findings hidden very shallow – below cotemporary forest litter or in the arable layer (13 deposits). Stones, the occurrence of which was recorded in the descriptions of several discoveries (Górzno, Magnuszewice, Nojewo, Słuszków), should be regarded as a distinctive part of features containing hoards. During the past research carried out in Kąpiel the authors of the publication discovered a feature, the only one of its kind in Poland, comprising fragments of a vessel and fine pieces of coins. In Dębicz and Zbiersk uncovered were the pits (re-cuts) being in a sense the negatives of the features in which the hoards had been hidden. Those pits were dug up and then buried by the discoverers who searched for other pieces of the deposits.

The observations described above, sometimes in connection with archival data, are the first examples showing the potential of investigating not only the ways of hiding hoards, but also the discoveries themselves as one of the stages of post-deposition processes, through the prism of which deposits should be analyzed as well. The authors note that this kind of analysis allows for obtaining information about

the degree of dispersion of the pieces of deposits caused by the accidental discovery, which, in turn, enables more precise estimation of the size of the inventories.

As highlighted in the publication, only several of the early medieval hoards in the Wielkopolska region were investigated through excavations; in all of them, except Jastrzębniki, participated the authors. On the basis of the excavations and the information given by few accidental discoverers, the authors have inferred that the pits containing hoards were probably accompanied by other features, comprising charcoals or burnt soil. Among them was, for instance, a hearth – the only feature accompanying a hoard pit in Kąpiel. In the case of a find from Dębicz, a vessel containing the hoard was buried next to a hearth or in the place of an already extinguished one. Numerous traces of charcoals were also recorded by the authors in the discoverers' trench in Zbiersko. Archival data, on the other hand, contain the information about charcoals in the place of the discovery of a hoard from Obra. Moreover, burnt soil and ash were found at a depth of 1 meter by a discoverer of a hoard from Ogorzelczyn. There are also enigmatic references about a vessel found during the digging of "burnt soil" (a hoard found in the vicinity of Poznań), or about a black stain of earth in the place of discovery of a hoard from Roskowo. The amount of this kind of information is not large, but repetitive and thus, according to the authors, attention in investigating hoards should be paid to a broader area and not only to the very place of discovery.

Another issue addressed in the analysis was the ways of securing the deposited silver. The data related to 55 hoards from group I and II confirm that some deposits were put into containers. Among the data are both the information about the ways of hiding the hoards from Obra and Dębicz and fragments of vessels from Dębicz, Zalesie, Zbiersko and Dzierżnica, collected during the current research. Generally, the deposits were placed (except for few documented cases) in pottery vessels. In Obra, where two vessels were discovered, the second one stood bottom up and it served as a lid of the container, similarly as in Dębicz, where the lid was made of a large piece of a thick-walled vessel. Some of the containers had their own matching lids, sometimes closed so tightly that the opening without breaking them was not possible (Roskowo). Other kinds of lids included an iron bowl or a small, flat stone. A hoard from Poznań (Malta) was probably put only in a sack and a deposit from Łądek - in a bronze pot. Particularly interesting was the other discovery from Łądek, with a

hoard put in an unusual container, probably a small elongated box made of organic material (wood?) lined with iron sheeting; this kind of containers could be used to keep silver in the journey.

To summarize the gathered information about the environmental and cultural context of early medieval hoards from the Wielkopolska province, the authors indicate that owing to the research they created quite an impressive, reliable and comparatively representative source basis, including verified data (variable in terms of importance and detail) for 74 deposits from group I, and taking into account also group II – for 88 ones. Eight of the hoards (about 10%) were excavated by the authors of the study (six ones within the framework of the current research project), which allowed for collecting a range of new data. The attention was paid to the information about the traces of fire (hearths) in the vicinity of the pits containing some silver assemblages. Their presence provokes the question whether the hoards were indeed usually buried secretly – as the traces of burning fire close to them indicate rather an open action, even with some signs of ostentation.

The publication also discusses briefly the problems of the selection of places for hiding hoards. As emphasized already half a century ago by T. Kiersnowska, the location of a hoard was not chance and not due to an urgent need, but it resulted from a careful decision. The authors note that the recent discussion on the subject (years 1998-2006) – the articles by Jacek Kowalewski, Stanisław Suchodolski, Przemysław Urbańczyk, Mateusz Bogucki, Władysław Duczko – was based on an incomplete and unverified, and thus often false source basis.

The elements of the context shown in the analysis of the circumstances of hiding hoards proved that the deposits were probably hidden according to certain rules (choice of location, proximity to water), and even rituals (burning fire), which has led the authors to the conclusion that the depositing of silver was a more complex phenomenon, not limited only to rational, from our present point of view, needs and behavior.

The authors of the study postulate that the field research of the places of discovery of early medieval hoards with the use of a non-invasive methodology, which has been carried out systematically only in the Wielkopolska province so far, should be extended to other regions of Poland due to its great potential and achieved results, as shown in the study. In the research the emphasis should be laid not only on obtaining the pieces of deposits that still remain in the ground and verifying the

information about the finds, but also on recording any features, especially the ones placed in the vicinity of hoards.

tlumaczenie Agata Drejer-Kowalska

Publikacja autorstwa M. Andrałojć, M. Andrałojć, P. Silska, P. Szyngiera jest wynikiem badań prowadzonych w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, realizowanego w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu. Podstawą analizy stał się kontekst archeologiczny (kulturowy i środowiskowy) wczesnośredniowiecznych skarbów srebrnych z terenu Wielkopolski. Punktem odniesienia dla rozważań nad tą problematyką było podstawowe, od niemal półwiecza, źródło informacji o odkryciach skarbów wczesnośredniowiecznych na terenie Polski seria inwentarzy Polskie Skarby Wczesnośredniowieczne (w skrócie PSW). Opublikowane jako pierwsze i obejmujące 153 depozyty, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski, były na swoje czasy bardzo nowoczesnym i dobrze ocenianym zestawieniem znalezisk. Sygnalizowana już jednak była od pewnego czasu pilna potrzeba uzupełnienia i przede wszystkim weryfikacji zawartych tam ustaleń. Obecne opracowanie objęło aktualne granice administracyjne woj. wielkopolskiego (zasięg inny niż w PSW) i zamknęło się w ramach chronologicznych takich jak w PSW (wczesne średniowiecze do połowy XII w.).

W publikacji szczegółowo przedstawiono bogatą historię badań – od niemal początków XIX w. po czasy współczesne - nad wielkopolskimi skarbami wczesnośredniowiecznymi, związaną z dziejami ich odkryć oraz z rozwojem i organizacją archeologii na terenie Wielkopolski. Z uwagi na podjętą problematykę, uwypuklono kwestie dotyczące kontekstu archeologicznego skarbów, a zwłaszcza tych jego aspektów, które mogą być pomocne przy interpretacji przyczyn deponowania srebra w ziemi. Zwracano zatem uwagę na informacje o lokalizacji znalezisk, sposobie ukrycia skarbu, głębokości jego zalegania, związkach z innymi formami osadnictwa, składzie depozytu, a także na początki refleksji nad traktowaniem skarbów jako odrębnej kategorii źródeł.

Wyniki prezentowanej w pracy inwentaryzacji odkryć wielkopolskich skarbów wczesnośredniowiecznych uzyskano poza weryfikacją danych zawartych w literaturze i w przekazach archiwalnych także dzięki badaniom terenowym, w tym poprzez weryfikację terenową miejsc w których odkryto depozyty, wywiad terenowy, nieinwazyjne badania humusu metodą elektromagnetyczną (z użyciem detektora metalu) oraz tam gdzie uznano za celowe, badania sondażowe dla uzyskania profilu glebowego lub sondażowe badania wykopaliskowe miejsc odkryć skarbów.

Podstawowym efektem prowadzonych badań jest obejmujący 140 pozycji Katalog znalezisk.

Stan analizowanych źródeł był wynikiem przypadkowości odkryć i związanych z tym faktem obserwacji, losów zbiorów i archiwów, w pewnym stopniu także następstwem prac badaczy – ich pomyłek, niejednoznaczności stylu narracji czy wreszcie bezpodstawnego „wzbogacania” niedostępnych dla nich inwentarzy skarbów, o nowe elementy, na tyle typowe, że powinny się w tych depozytach znajdować. Uznano zatem za konieczne dokonanie podziału źródeł pod względem ich wiarygodności. Owa, po raz pierwszy przeprowadzona dla skarbów wczesnośredniowiecznych, kategoryzacja (wykres 1) wyłącza z zestawienia depozyty zweryfikowane przez autorów publikacji i przez innych badaczy negatywnie (+), a pozostałe dzieli na trzy grupy:

IV. skarby (■),

II. depozyty o mniej pewnych danych (□),

III. przypuszczalne informacje wtórne, znaleziska o niepewnej chronologii lub charakterze (Δ),

Grupa I obejmuje w Katalogu 74 skarby spośród analizowanych 140 (ok. 53%), o różnym stopniu kompletności danych, które jednak uznać należy za w dużej mierze potwierdzone.

Do grupy II (nr 75-88) zaliczono 14 depozytów (10%) budzących większe wątpliwości co do wiarygodności konstytuujących je informacji.

Grupa III (nr 89-119 - 31 znalezisk, ok. 22%) obejmuje te wątpliwe odkrycia, których nie można z całkowitą pewnością wykluczyć i włączyć do grupy IV. Znalazły się tu m.in. te skarby, co do których wysuwano już w literaturze zastrzeżenia dotyczące przede wszystkim możliwości ich utożsamiania z innymi, zazwyczaj najbliższymi położonymi znaleziskami, budzące wątpliwości jeśli chodzi o funkcję, chronologię i wiarygodność przekazu.

Grupę IV, o oddzielnej numeracji (+ 1-21) tworzy 21 depozytów (15%), które znalazły się w dotychczasowych zestawieniach wielkopolskich skarbów wczesnośredniowiecznych w sposób nieuprawniony lub omyłkowo i dla których istnieją dostateczne podstawy do ich negatywnej weryfikacji.

W Katalogu inwentarzom skarbów poświęcono stosunkowo niewiele miejsca, gdyż jak już wspomniano prowadzona analiza koncentrowała się na kontekście archeologicznym skarbów.

Szeregu istotnych informacji dotyczących odkryć skarbów dostarczyła weryfikacja i wywiad terenowy. W warunkach wielkopolskich możliwe było dotarcie do odkrywców skarbów dokonanych nawet 75 lat temu. Miejskowa tradycja dla znalezisk starszych jest już ewenementem, choć uzyskano i takie dane od najstarszych mieszkańców, którzy zachowali wcześniejsze, ustne informacje. Dotarto do odkrywców 4 skarbów wczesnośredniowiecznych (z Dębicza, Kuźnicy Czarnkowskiej, Obry i z Ochla) i do najbliższych rodzin znalazców kolejnych 9 depozytów. Wartość tych relacji jest różna, w żadnym przypadku nie wskazano też miejsca odkrycia dokładnie – dla zbadanych przez autorów wykopaliskowo skarbów różnice między wskazanym, a rzeczywistym miejscem odkrycia wynosiły od kilkunastu do ponad 100 metrów. Weryfikacja terenowa pozwoliła z kolei uzupełnić lub zrekonstruować przede wszystkim informacje odnoszące się do sytuacji geomorfologicznej w miejscach odkryć skarbów. Szczególnie istotne okazało się zastosowanie nieinwazyjnej metody badań elektromagnetycznych, przy czym w przypadkach mogących budzić wątpliwości metodyczne zaniechano posługiwania się tą metodą (np. na zniszczonym w części grodzisku w Karnie). Badaniami takimi objęto 36 miejsc dawnych odkryć skarbów. Efektem metodycznego zastosowania sprzętu elektronicznego było ponowne odkrycie 6 depozytów wczesnośredniowiecznych (z Dębicza, Dzierznicy, Obry, Osińca, Zalesia i Zbierska) oraz przeprowadzenie w tych miejscach sondażowych badań wykopaliskowych. Badano przy tym nie tylko skarby w ich kontekście archeologicznym, ale również procesy podepozycyjne, ze szczególnym zwróceniem uwagi na samo pierwsze, przypadkowe odkrycie.

Dla analizy kontekstu wielkopolskich skarbów wczesnośredniowiecznych niezbędne było zbadanie nie tylko ich lokalizacji, ale i określenie stopnia jej szczegółowości. Przyjęte przez autorów pracy kryteria, niezależnie i lepiej od danych opisowych, pokazują nie tylko stan źródeł, ale i wskazują grupy depozytów, dla których mogą być wyciągane wnioski co do ewentualnych związków miejsc ich znalezienia ze stanowiskami archeologicznymi, bądź tylko np. co do usytuowania w obrębie konkretnej, większej formy geomorfologicznej. I tak lokalizację depozytów (wykres 3) znaną z dokładnością do kilku-kilkunastu arów określono jako dokładną; w grupie I i II znajdują się 22 takie depozyty – 25%. Lokalizację przybliżoną (dokładność do 1 ha) ma tu 18 skarbów – 20%, ogólną (do kilku – kilkunastu ha) 10 – 11%, a pozostałe dla których obszar na

którym zostały znalezione można określić z dokładnością do ponad kilkunastu ha uznano za pozbawione lokalizacji (bez lokalizacji) – 38 skarbów (44%).

Usytuowanie depozytów w stosunku do różnorodnych form terenowych, znane niekiedy z opisów archiwalnych o różnej szczegółowości, zweryfikowano w terenie przede wszystkim dla zespołów z grupy I i II. Uzupełniono przy tym szereg obserwacji, zwłaszcza jeśli znana była dokładna lub przybliżona lokalizacja skarbu. Takimi danymi dysponujemy obecnie dla 53 depozytów (ok. 60 % znalezisk z grupy I i II). Pewne trudności powodowała niekiedy próba odniesienia miejsc odkryć skarbów do dawnej sieci wodnej, zwłaszcza na obszarach od dawna zurbanizowanych i o zmienionych w znacznym stopniu stosunkach wodnych.

Autorzy zwracają uwagę na związki wszystkich bez wyjątku wczesnośredniowiecznych depozytów wielkopolskich z wodą, zwłaszcza z ciekami wodnymi – od największych spławnych rzek regionu (Warty, Prosnę, Obry, Noteci), poprzez nieco mniejsze w rodzaju Baryczy, Lutyni, Orli, Cybiny, dopływy cieków, po takie cieki, po których pozostały niekiedy zmeliorowane łąki w niewielkich dolinach. Zupełnie sporadycznie punktem odniesienia są tu wody stojące – jeziora (4 udokumentowane przypadki), czy dawne małe zastoiskowe oczko wodne, obecnie odkopane (Osiniec).

Wyróżnia się niewielka grupa skarbów lokowanych nisko, na terenach podmokłych lub wręcz w glebie torfowej (jak Łęki Wielkie, Magnuszewice, zapewne Górzno). Tuż nad rzeką, w piasku ukryty był skarb z Konina, a dwa dalsze znaleziono w wyniku naturalnej erozji koryt rzecznych (Modlica, Ochle). Pozostałe depozyty lokowano na stokach, w zdecydowanej większości w ich górnych partiach, przy czym część na wałach wydmowych. Nie znamy przykładu złożenia depozytu na szczycie pagórka, wyniesienia, czy na krawędzi doliny. Najwyżej, lecz jednak nieco poniżej szczytu, ukryty był skarb z Ogorzelczyna. W kilku przypadkach depozyty ulokowano w górnych partiach stoku, w którego dolnej części lub u podnóża, nad wodą, znajdowała się osada wczesnośredniowieczna (Kórnik, Poznań - Szelań, Przemęt).

W publikacji poczyniono także obserwacje odnoszące się do związków między depozytami a ówczesną siecią osadniczą. Tylko dwa spośród pewnie zweryfikowanych znalezisk odkryte zostały na terenie grodów (Grzybowo, Karna), w specyficznym kontekście (w dolnych partiach wałów tych grodzisk).

Niejasno na analizowanym w pracy obszarze rysują się związki skarbów z osadami otwartymi. Przykłady są niemal równie nieliczne jak w przypadku grodów (Borzejewo, Jastrzębniki, KłECKO, KóRnik i Obra).

Nie odnotowano na terenie woj. wielkopolskiego przypadku odkrycia skarbu wczesnośredniowiecznego na współczesnym mu cmentarzysku. Dla 23 zweryfikowanych depozytów, dla których dysponowano dostatecznymi danymi o ich położeniu można wykazać, iż wystąpiły one samodzielnie, poza innymi formami ówczesnego osadnictwa.

W wyniku prowadzonych badań ustalono, że skarby lokowano w Wielkopolsce w okresie wczesnego średniowiecza z reguły poza terenem zamieszkałym, a nawet te wyjątkowe, które są związane z grodami, nie wystąpiły w kontekście obiektów mieszkalnych. Dla wyjątkowych znalezisk mogących pochodzić z osad otwartych, również nie można w żadnym przypadku wykazać ich ulokowania w obrębie zabudowy mieszkalnej. Ta generalna obserwacja opiera się już przy tym na dostatecznym materiale źródłowym (dane dotyczą ok. 1/3 pewnych odkryć depozytów dokonanych na terenie woj. wielkopolskiego).

Jak podkreślono w pracy niezwykle rzadkie są obserwacje dotyczące obiektów, w których ukryte były wielkopolskie skarby wczesnośredniowieczne. Najczęstsze dane na podstawie których można wnioskować przynajmniej o rozmiarach (głębokości) obiektu to odnotowana dla niektórych z nich głębokość na jakiej wystąpiło naczynie ze skarbem lub elementy skarbu. Jedynie wyjątkowo skarby zakopywane były głęboko, około 1 m od powierzchni lub głębiej (KóRnik, Ogorzelczyn), częściej występują znacznie płycej (0,4 – 0,6 m – 5 depozytów), dominują jednak znaleziska ukryte bardzo płytko – pod obecną ściółką leśną lub we współczesnej warstwie ornej (13 depozytów). Jako wyróżniającą się część obiektu kryjącego skarb traktować należy kamienie, odnotowane przy opisach kilku odkryć (GóRzno, Magnuszewice, Nojewo i Słuszków). W trakcie wcześniejszych badań w Kąpieli autorzy publikacji odkryli jedyny w Wielkopolsce obiekt zawierający fragmenty naczyń i drobne ułamki monet. W Dębiczu i w Zbieszku odsłonięto jamy – wkopy, będące w pewnym sensie negatywami obiektów, w których ukryte były skarby. Jamy te zostały wykopane i następnie zasypane przez odkrywców, poszukujących dalszych elementów skarbów. Obserwacje te, jak podkreślono w pracy, niekiedy w połączeniu z danymi archiwalnymi stanowią też pierwsze przykłady pokazujące możliwości badań nie

tylko sposobu ukrycia skarbu, ale i badań samych odkryć, jako jednego z etapów procesów podepozycyjnych, przez pryzmat których należy także analizować depozyty. Autorzy zwracają uwagę, iż taka analiza pozwala także na uzyskanie informacji o stopniu rozproszenia elementów depozytu w wyniku przypadkowego odkrycia, a co za tym możliwe staje się bardziej precyzyjne oszacowanie wielkości inwentarzy.

Jak podkreślono w publikacji tylko kilka wielkopolskich skarbów wczesnośredniowiecznych było badanych wykopaliskowo, w badaniach niemal wszystkich z nich – poza Jastrzębnikami – uczestniczyli autorzy opracowania. Z badań tych, a także z nielicznych obserwacji przypadkowych odkrywców autorzy wnioskuje, iż przynajmniej w niektórych przypadkach jamom kryjącym skarb mogły towarzyszyć inne obiekty, wyróżniające się obecnością węgla drzewnych lub spalenizny. Należy do nich np. samotne palenisko – jedyny obiekt towarzyszący jamie ze skarbem w Kąpieli. W Dębiczu nie można określić, czy palenisko ulokowane było obok zakopanego depozytu, czy też naczynie umieszczono w zagaszonym już palenisku. Z badań autorów należy jeszcze wspomnieć o licznych śladach węgla drzewnych, które wystąpiły we wkopie odkrywców w Zbiersku, a z danych archiwalnych odnotowane węgle drzewne w miejscu znalezienia skarbu z Obry. Na spaleniznę i popiół natrafił na głębokości ponad 1 m odkrywca skarbu z Ogorzelczyna. Enigmatyczne są natomiast wzmianki o „spalanej ziemi”, przy wykopywaniu której znaleziono naczynie (skarb z okolic Poznania) czy o plamie czarnej ziemi w miejscu odkrycia skarbu z Rokosowa. Pula informacji nie jest duża, choć jest ich znacznie więcej niż danych o obiektach kryjących skarby, są one natomiast powtarzalne i bez wątplenia należy, zdaniem autorów pracy, zwrócić uwagę przy badaniach skarbów na szerszy obszar, nie zaś jedynie na miejsce odkrycia.

Podczas prowadzonej analizy zajęto się także kwestią sposobu bezpośredniego zabezpieczenia deponowanego srebra. Dla 55 skarbów z grupy I i II odnotowano dane o pojemnikach, w których spoczywało srebro. Wśród nich są pozyskane w trakcie obecnych badań informacje o sposobie ukrycia skarbu z Obry i z Dębicza, a także odkryte fragmenty naczyń kryjące niegdyś skarby z Dębicza, Zalesia, Zbierska i z Dzierznicy. Poza kilkoma zaledwie udokumentowanymi przypadkami depozyty lokowane były z reguły w glinianym naczyniu. W Obrze odkryto 2 naczynia - drugie naczynie ustawione do góry dnem

stanowiło jedynie pokrywkę naczyń ze skarbem, podobnie jak w Dębiczu, gdzie rolę tę pełnił zapewne duży fragment grubościennego naczynia. Część naczyń kryjących depozyty miała własne, dopasowane pokrywki, niekiedy tak szczelnie zamknięte, że nie dające się otworzyć bez rozbicia naczynia (Rokosowo). Inne rodzaje pokryw, to żelazna misa, czy niewielki, płaski kamień. Prawdopodobnie trwałego zabezpieczenia, poza woreczkiem, mogło być pozbawione znalezisko z Poznania (Malta), a skarb z Łądką miał być znaleziony w kociołku brązowym. Szczególnie interesujące jest drugie odkrycie z Łądką, gdzie depozyt umieszczono w nietypowym pojemniku, prawdopodobnie podłużnej, małej skrzynce z materiału organicznego (drewna ?), wyłożonej blachą; taki pojemnik mógł służyć do przechowywania srebra w podróży.

Podsumowując zebrane informacje o kontekście środowiskowym i kulturowym skarbów wczesnośredniowiecznych z terenu woj. wielkopolskiego, autorzy wskazują, iż dysponujemy w rezultacie ich badań dość pokaźną, wiarygodną i w miarę reprezentatywną bazą źródłową obejmującą zweryfikowane, różne co do znaczenia i szczegółowości dane dla 74 (grupa I), a uwzględniając także grupę II – dla 88 depozytów. Około 10% z nich (8) badali wykopaliskowo autorzy opracowania, uzyskując szereg nowych danych, w tym 6 w ramach obecnego projektu badawczego. Zwrócono uwagę na informacje o śladach ognia (palenisk) towarzyszących jamom kryjącym niektóre zespoły srebra. Ich obecność każe postawić pytanie, czy deponowanie skarbów rzeczywiście było z reguły czynnością dokonywaną skrycie i w tajemnicy, palenie przy nich ognia wskazuje bowiem raczej na działania jawne, a nawet z pewnymi elementami ostentacji.

W publikacji odniesiono się także pokrótce do problematyki związanej z doбором miejsc ukrycia skarbów w kontekście ich interpretacji. Jak podkreślała to już pół wieku temu T. Kiersnowska nie był on przypadkowy i nie wynikał z nagłej potrzeby, a z rozważnej decyzji. Autorzy zwracają uwagę, iż podjęta ostatnio dyskusja (lata 1998-2006) - artykuły Jacka Kowalewskiego, Stanisława Suchodolskiego, Przemysława Urbańczyka, Mateusza Boguckiego i Władysława Duczko - oparta została na niepełnych i niezwyfikowanych, a przez to często błędnych podstawach źródłowych.

Wskazywane w publikacji przy analizie okoliczności i miejsc ukrycia skarbów pewne elementy ich kontekstu, które mogą świadczyć o towarzyszeniu tej czynności określonych reguł (wybór miejsca, sąsiedztwo wody), a może nawet

rytuałów (palenie ognia) prowadzą do wniosku, że deponowanie srebra było zjawiskiem bardziej złożonym i nie ograniczało się jedynie do racjonalnych, z naszego obecnego punktu widzenia, potrzeb i zachowań.

Autorzy opracowania postulują by badania terenowe miejsc odkryć skarbów wczesnośredniowiecznych z zastosowaniem nieinwazyjnej metodyki ich powtórnego lokalizowania, przeprowadzone dotąd systematycznie jedynie dla obszaru woj. wielkopolskiego, ze względu na pokazane potencjalne możliwości i osiągnięte rezultaty były kontynuowane dla pozostałych rejonów Polski. W badaniach tych, poza pozyskiwaniem pozostałych w ziemi części depozytów i weryfikacją danych o znaleziskach, podstawowy nacisk powinien być położony na rejestrację ewentualnych obiektów towarzyszących skarbowi i innych obiektów archeologicznych.